

TÜRK TİCARİ BANKA SİSTEMİNDE GELİŞMELER

Prof. Dr. M. İlker PARASIZ

I- GİRİŞ

Türk Banka sistemi 1980 yılı sonunda biri emisyon bankası, dördü kalkınma ve yatırım bankası, sekizi ihtisas bankası, dördü yabancı banka ve yirmiyedisi de ticaret bankası olmak üzere 44 bankadan oluşmaktadır. Merkez Bankası ve mevduat toplamayan kalkınma ve yatırım bankaları gözönüne alınmazsa, ticari banka görünümünde 39 bankanın faaliyet yaptığını söyleyebiliriz.

Aşağıdaki tablo (I- 1) de Türkiye'de halen faaliyette bulunan bankaların listesi sunulmuştur.

T A B L O (I . 1)

Türkiye'de Faaliyette Bulunan Bankalar (1980 Yılı Sonu İtibariyle)

Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası

Devlet Yatırım Bankası

Denizcilik Bankası

Etilbank

İller Bankası

İstanbul Emniyet Sandığı

Sümerbank

T.C. Turizm Bankası

T.C. Ziraat Bankası

T. Emlâk Kredi Bankası

T. Halk Bankası

T. Öğretmenler Bankası

T. Vakıflar Bankası

Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Sınai Yatırım ve Kredi Bankası

T. Sınai Kalkınma Bankası

Ticaret Bankaları

Akbank

Anadolu Bankası
Çay Bank
Demirbank
İktisat Bankası
Egebank
Ortadoğu İktisat Bankası
Eskişehir Bankası
Hisarbank
İstanbul Bankası
İşçi Kredisi Bankası
Kocaeli Bankası
Milli Aydın Bankası
Pamukbank
Şekerbank
Türk Dış Ticaret Bankası
Türk Ticaret Bankası
T. Bağcılar Bankası
T. Garanti Bankası
T. İmar Bankası
T. İş Bankası
T. Tütüncüler Bankası
Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası
Yapı ve Kredisi Bankası
Yabancı Bankalar
Arap—Türk Bankası
Banca Di Roma
Helvetia Bank. Uni N.U
Osmanlı Bankası

II. TÜRK BANKA SİSTEMİNİN YAPISI

Ticari banka yapısı, örgütlenmesi belli bir piyasada çalışan banka firmasının nispi boyutu tarafından belirlenir. Bunlardan bazıları ticari banka yapısını daha anlamlı bir şekilde etkiler.

Çeşitli ülkelerdeki banka sistemleri birbirleriyle karşılaştırıldıklarında az veya çok farklılık arzeder.

A— Küçük, Orta ve Büyük Banka

1— Türk Banka Sisteminde Durum

Bankalarda ölçek kavramının iki ayrı anlamı vardır: Birinci olarak, bir işletmenin boyutu bir işletmenin ekonomik gücünün doğrudan sonucudur. İkinci olarak, işletmenin boyutu piyasadaki gücünün bir kaynağı olabilir.

Burada hemen belirtelim ki ölçek kavramı nispidir. Örneğin ulusal düzeyde küçük sayılabilecek bir ölçek, bölgesel veya yerel anlamda orta veya büyük ölçek sayılabilir. Mamafih iş hacmi, kapital tutarı veya öz sermaye, istihdam edilen personel sayısı bazı ipuçları verebilir.

Bankalarda ölçeğin belirlenmesinde sosyolojik göstergelerden de yararlanılabilir. Özellikle küçük ve orta ölçekli bankalarda aile işletmeleri ağır basmaktadır. Orta ve küçük bankaları büyük bankalardan ayıran en önemli nokta, bu tip bankaların (ünite banka) işletmelerle, kişilerle ve bankacılarla ilişkilerinin doğrudan olmasıdır. Bir benzetme yapmak gerekirse, küçük ve orta ölçekte bankalar aile doktorunun yöntemiyle çalışırken, büyük bankalarda daha çok klinik yöntemleri uygulanmaktadır.

Batı ekonomilerinde orta ve küçük bankaların hukuksal statüleri farklılık göstermektedir. Bankalar anonim, komandit, hisseli komandit, kolektif veya kişisel olabilmektedir. Kolayca anlaşılacağı üzere banka kapitallerinin önemli bir kısmı gerçek kişilerin ve özellikle de yöneticilerin veya ailelerin elinde bulunabilmektedir.

Ülkemizde, mülga 2999 sayılı Bankalar Kanununa göre, bankaların anonim, limited ve hisseli komandit şirket olmaları zorunluydu. 7129 sayılı Bankalar Kanunu bankaların anonim şirket olarak kurulmaları esasını getirmiştir. Yalnızca kanunun neşri tarihinde mevcut bankalarla, İstanbul Emniyet Sandığı bu hükmün dışında bırakılmıştır. Genel olarak dünyada ve ülkemizde küçük bankalardan büyük bankalara doğru bir yönelme vardır.

1980 yılı sonunda para yaratan 39 banka içinde dört büyük banka (T.C. Ziraat Bankası, T.İş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası) toplam 5.946 şube sayısının 3043'üne (%51.2), toplam 124.623 personelin 70.475'ine (%56.5), toplam 333100753,000 TL. tasarruf mevduatının 249963965,000 TL. sına (%65.2), toplam 286,963,103,000 TL. ticari mevduatlarının 173.919,637.000 TL. sına (%60,6) ve toplam 708.198.637.000 TL. kredilerin 505.338.328.000 TL.sına (%71.4) sahiptir

Yukarıdaki rakamlardan da anlaşılacağı üzere Merkez Bankası ve yatırım bankaları dışında kalan para yaratan 39 banka içinde beş-altısının tüm piyasa-etkileyecek büyüklükte olduğunu söylemek yanıltıcı olmafacaktır. Geriye kalan bankalar orta ve küçük banka tipindedir. Ancak son yıllarda bir veya iki şubeli küçük yerel bankalar ad değiştirerek niteliklerini değiştirmektedir.

1980 yılı sonu itibariyle özel amaçlı bankalar olarak T.C. Ziraat Bankası, T. Emlâk Kredi Bankası, T.Halk Bankası, T.Vakıflar Bankası, Etibank; özel yasalarla kurulmuş bankalar içinde şube sayısı olarak %88.9, 39 banka içinde %37.2 lik; personel sayısı olarak özel yasalarla kurulmuş bankalar içinde

%78.5, 39 banka içinde %43.1 lik; tasarruf mevduatının toplanması açısından özel yasalarla kurulmuş bankalar içinde %92,4, 39 banka içinde %29,7 lik; ticari mevduatlar açısından özel yasalarla kurulmuş bankalar içinde %92, 39 banka içinde %24.2 lik; krediler açısından özel yasalarla kurulmuş bankalar içinde %74.6, 39 banka içinde %55.5 lik bir ağırlığa sahiptir.

Büyük özel ticaret bankaları olarak Akbank, T. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Pamukbank; şube sayısı olarak ticaret bankaları içinde %84.8, 39 banka içinde %48.1 lik; personel sayısı olarak ticaret bankaları içinde %85.6, 39 banka içinde %41.6 lik; tasarruf mevduatı toplamı açısından ticari bankalar içinde %81.7, 39 banka içinde %60.4 lük; ticari mevduat toplamı açısından ticari bankalar içinde %90.9, 39 banka içinde %65 lik; krediler açısından ticari bankalar içinde %91.4, 39 banka içinde %46.1 lik bir ağırlığa sahiptir.

Anadolu Bankası, Demirbank, Eskişehir Bankası, İstanbul Bankası, Şekerbank, Türk Dış Ticaret Bankası, T. Öğretmenler Bankası, T. Tütüncüler Bankası, T. Bağcılar Bankası, İ. Emniyet Sandığı, T. İmar Bankası, İktisat Bankası, Ortadoğu İktisat Bankası, Hisarbank gibi diğer ticaret bankalarıyla, Çaybank, Egebank, Kayseri İşçi-Kredi Bankası, Kocaeli Bankası, Milli Aydın Bankası gibi yerel bankaların Türk Banka Sistemi içindeki payları küçüktür.

Öte yandan son on yılda kabaca, oransal olarak özel amaçlı bankaların gerilediği, büyük ticaret bankalarının ilerleme gösterdiği, yabancı bankaların sistem içindeki yerlerinin azaldığı, diğer ticaret bankalarının yerlerini koruduğu, yerel bankalardan bazılarının ticaret bankası haline dönüştüğü bu nedenle önemlerinin azaldığı söylenebilir.

2— Bankacılık Sektöründe Orta ve Küçük İşletmelerin Handikapları

a— Özünü Handikaplar

aa— Aile Özelliği

Orta ve küçük bankaların çoğunun pay senetleri bir veya birkaç ailenin elinde toplanmıştır. Bankanın geleceği büyük ölçüde bu hissedarların arzularına bağlıdır. Bazı durumlarda çeşitli nedenlerle aileler kapitallerini bankalarına yeniden yatırmayı durdurabilirler. Bunda vergilerin ağırlığı, politik istikrarsızlık bankanın büyümesini gerçekleştirmek için kaçınılmaz kapital artışlarının sağlama kapasitesizlik gibi unsurlar rol oynayabilir.

Eğer başlıca hissedar aile veya aileler artık yatırım yapmazlarsa, banka kanunun öngördüğü minimum kapital artışlarını sağlamıyacaktır dolayısıyla bütün faaliyetlerini durdurmak zorunda olacaktır.

Aile özellikli bankanın bir diğer sorunu da elinde önemli sermaye olan yö-

neticilerinin miras durumudur. Bazen yöneticilerin mirasçıları olmayabilir. Bu durum bankai şletmesinin sürekliliğine sekte vurabilir. Bazen de çok küçük bir hisseye sahip bir bankacının kendi kabiliyetiyle bankada etkin bir kontrole sahip olduğu görülebilir. Bu özelliğin miras yoluyla nakli olanaksızdır.

Bazen bir bankacı banka için yetersiz kalan öz sermayeyi kendi kişisel vasıtalarıyla genişletemeyebilir.

Öte yandan mirasın çok parçalara bölünmesi de tehlikeli bir gelişme olarak görülmelidir.

Nihayet yorgun bir bankacı emekliye ayrılmayı ve hissesini satmayı düşünebilir.

ab. Mali Yapı

Boyutundan dolayı orta ve küçük bir banka, doğal olarak, nispeten zayıf bir mali güce sahiptir. Bunların mali piyasalara doğrudan müracaatları, çoğu kez, kısıtlanmıştır. Çünkü böyle bir durumun yönetim örgütünün kompozisyonunu değiştireci bir etkisi olacaktır. Bankanın eski sahiplerinin ayaklarının kayma tehlikesi vardır.

Orta ve küçük bankaların kendi öz kaynaklarına müracaat yolu açık olsa da, bu yetersiz olabilir ve banka karşılık veya amortisman için gerekli kaynağı sağlamada güçlük çekebilir.

Orta ve küçük bir banka amortisman kaynakları bulsa bile, amortismana yönelik bu fonları iyi kullanamayacaktır. Örneğin ilki işletmeden, birisi bir, diğeri beş adet ve beş yılda amorti edilebilir 100 bin lira birim maliyetli makina alırsa, yıllık amortisman ödemeleri 20 bin ve 100 bin lira olacaktır. Büyük işletme birinci yılın hemen sonunda yeni bir makina satın alacaktır.

Orta ve küçük boyutlu bankaların yeni buluşların uygulanmasıyla ilgili olarak da ağır mali sorunları vardır. Orta ve küçük boyutlu işletmelerde üst kadrolar için kötü bir seçim büyüklere göre çok daha ağır sonuçlar hasil eder. Küçük ve orta boyutlu bankalar en iyisini bulmak için çeşitli kadroları kullanma şansları yoktur.

ac. İç Örgütlenme

Orta ve küçük boyutlu bankalarda iç örgütlenme teknik açıdan olduğu kadar yönetim açısından da olumsuz bir faktördür.

Bir makinanın çeyreğinin veya yarısının kurulması sözkonusu olamaz. Herbir alet pek çok sayıda işlemin yapılmasını sağlar.

Bu makinaları kullanan servisin produktivite kazancı sağlaması (ölçek ekonomisi) için en küçük boyutu saptanabilir.

İdari bina yapımı için yapılan harcamalar bunun önemiyle aynı oranda yükselmez.

Eğer x lira maliyetli bir alan üzerinde her (k) katı y lira olan n katlı bir idare merkezi kurulusa, her katın maliyeti $A = \frac{x}{n} + y$ olacaktır. Kat sayısı arttıkça alan maliyeti düşecektir.

Yukarıdaki örnek bankaların pek çok yönetim veya yatırım masrafları içinde geçerlidir.

Çoğu kez büyük makinalar hammaddede ekonomiyi gerçekleştirir. Bu özellikle bilgi işlem makinalarında daha açık bir şekilde göze çarpar.

Otomasyon küçük bankalarda mümkün değildir.

Araştırma giderleri küçük ve orta bankalar için kolayca göze alınamaz.

Küçük ve orta bankalarda büyük bankalar kadar işbölümü sağlanamaz.

Küçük ve orta bankalar büyük bankalara göre modern yönetim yöntemlerinden kolayca yararlanamazlar. İşletmenin boyutu özel bir işte bu iş için yetiştirilmiş kişi veya kişilerin tam gün çalışmalarına imkân vermiyebilir. Kişi kendi uzmanlık alanında bir kaç saat çalışabilir. Böylece nisbi ve kısmi bir noksan istihdam durumu ortaya çıkabilir.

Küçük ve orta banka yöneticileri araştırma aletlerinden yeterince yararlanamazlar.

Öte yandan küçük ve orta bankaların bir diğer handikapı da, yönetim ve kontrol işlevlerinin aynı personel üzerinde kalmasıdır.

a— Çeşitlendirme

Çeşitlendirme orta ve küçük bankalarda yapılamaz. Çeşitlendirme, risklerin bölgeler ve müşteriler arasında bölüştürülerek hafifletilmesini sağlamaktadır.

Yerel ve bölgesel banka faaliyet gösterdiği yerin ekonomik ve sosyal gelişmesine bağlanmıştır. Böylece bankanın geleceği bölgenin geleceğiyle iç içedir.

Orta ve küçük bankalar, büyük bankalar kadar ürün çeşidine sahip değildir. Küçük ve orta bankaların çeşitlendirme güçlükleri bu bankaların mevsimlik veya devrevi dalgalanmaları hafifletmelerine izin vermemektedir.

b— Çevreyle İlgili Handikaplar

Bilgi Toplama: Küçük ve orta bankaların bilgi toplama işlemleri yetersizdir. Modern ekonomilerde bilgi bir dizi kararların alınmasında temel öğedir. Bu açıdan büyük bankaların avantajları fazladır.

Fiyat Teşekkülü: Orta ve küçük bankalar kendi borçluluk ve alacaklılık koşullarını büyüklerin saptadıkları fiyatlara göre ayarlamak zorundadır. Küçük

ve orta bankaların fiyatların saptanmasındaki serbestilikleri çok dar bir saha içinde kalmaktadır. Küçük ve orta bankalar piyasaya ürün arzeden diğer bankalara büyük ölçüde bağlıdır.

Piyasadaki Pozisyon: Orta ve küçük bankalar büyük bankalara göre tedarik, emek ve ürün piyasalarında dezavantajlıdır.

Orta ve küçük bankaların gerçekleştirdiği kağıt ve diğer materyallerin satın alımlarının öneminin nispeten zayıflığı bu bankaların elverişli tedarik koşulları sağlamalarına engel olmaktadır (düzenlilik, indirim, fiyat istikrarı, özel risturn).

Orta ve küçük bankaların, büyüklere göre, sundukları istihdam daha az güvencelidir. Küçük ve orta bankalar aynı işverenin emrinde işini değiştirmek arzusundaki bir ücretliye bunu kolayca sağlayamaz.

Öte yandan ölçülebilir bir etkinlikte olabilmesi için reklam bütçelerinin belli bir eşiğin altında olmaması gerekir. Bu nedenle orta ve küçük işletmeler müşterilerini arttırmak için özellikle reklam vasıtalarını kullanamayabilirler.

Küçük ve orta bankalar, büyük bankalar gibi, satış noktalarını aynı hızda çoğaltamazlar. Kaldı ki büyük bir banka için şube açmanın başarısız sonucu fazla etkili olmamakla birlikte, küçük bankalar için kâr-zarar hesabı üzerindeki baskısı ağır olacaktır.

Orta ve küçük bankalar gelişme politikalarında fazla risk üstlenilmesine izin vermez. Pazarlarını büyük bankalar kadar emniyetle genişletemezler. Böylece yerel veya bölgesel bir banka (komşu bir bölgede açacağı bir satış noktası) büyük bir bankanınkinden göre aynı ünlülükte olmayacaktır.

Devlet Karşısında Durum: Büyük işlerin ekonomik gücü önemlidir. Çoğu kez devlet bunların yıkılmalarını, yaratacağı ciddi psikolojik sonuçlardan dolayı engeller. Bu durum para ile uğraşan bankacılık sektörü için ayrı bir özellik taşımaktadır.

3. Orta ve Küçük Bankaların Lehine Olan Etmenler

Orta ve küçük bankaların lehine olan etmenleri iki başlık altında inceleyebiliriz.

a— Orta ve Küçük Bankalar Lehine Özünlü Etmenler

Orta ve küçük bankalar lehindeki özünlü etmenler handikaplar gibi oldukça çeşitlidir. Birinci olarak bankaların yönetim, işletme ve teknik koşulları çabuk ve yüzeysel bir analizim ortaya koyduğu gibi pek de olumsuz değildir. Ekonomistler, 1930'larında işlerini unutmadıklarından, tanım olarak küçük bankaların silineceklerine inanmakta bu sırada banka sektörü üzerindeki devlet

kontrolünü unutmüş görünmektedir. İkinci olarak, küçük ve orta boyutlu banka işletmelerinin yönetim yapılarında olumlu yönleri ağırlaşan bir esneklik vardır. Nihayet küçük ve orta bankaların yöresel yönleri piyasada kendilerine belli bir müşteriye sağlayıcı niteliktedir.

aa— Teknik Koşullar

Bankacılık sektöründe bir minimum rantabilite eşliğinin varlığı tartışmalıdır. Bazı güçlüklerle rağmen teknik koşullar çoğu kez zannedildiği gibi küçük ve orta boyutlu bankaların aleyhine olmayabilir. Şimdi sırasıyla küçük ve orta büyüklükteki bankaların kendi ve kaynak sorunlarını ve pazarlama ve iletişim tekniklerini inceleyelim.

Kredi ile ilgili olarak küçük ve orta bankaların kısa, orta ve uzun vadeli kredileri ve özel kişilere yönelik krediler olmak üzere uygulamada tüm kredi çeşitlerini gerçekleştirebilirler. Sorun kredi açısından çok bankaların likit kalma durumuyla ilgilidir. Bankaların yeniden finansmanı ile ilgili kapılar küçük ve orta bankalar için de açıktır.

Çeşitli kredi şekilleri küçük ve orta bankalar için bir handikap değildir. Bir işletmenin talep ettiği kredinin ve krediyle ilgili riskin önemli bir handikap gibi gözükmez. Buna karşı bankaların bir kredi komitesi vardır.

Kredi riskinin azaltılmasında tanıdık bir müşteriyle ilgili olarak kredi talebinin reddinde karşılaşılabilecek güçlük de her zaman geçerli değildir.

Pazarlama ile ilgili olarak şu söylenebilir. Küçük boyutlu bankaların müşterileriyle sıkı ilişki içinde olmaları farkına varmaksızın pazarlama sorununu çözebilmektedir.

Küçük ve orta boyutlu bankaların karşı karşıya oldukları en önemli sorun, bilgisayarların meydan okuyuşlarıyla ilgilidir. Küçük bankaların bilgisayarlar karşısındaki durumları ciddi olmakla birlikte çözümsüz değildir.

ab. Çalışma Şekilleri

Orta ve küçük bankaların çalışma şekillerindeki esneklik lehlerine bir faktördür. Bu esneklik özellikle müşterilerle ilgili kararlarda ve onların taleplerine verilecek cevabın hızılığında önem kazanmaktadır. Kişisel kredi uygulamalarında, bu esneklik daha da anlam kazanmaktadır. Küçük ve orta boyutlu bankalarda çalışanların uzun süre aynı görevde kalmaları güvene dayanan kişisel krediler alanında başarı oranını artırmaktadır. Özellikle bazı yeni fırsatlar karşısında teneeddütlü hareket etmemeleri kendilerine büyük avantaj sağlamaktadır.

Küçük ve orta boyutlu bankalar her müşteriye göre daha iyi ve spesifik yönetim sağlamaktadır.

Küçük ve orta boyutlu bankalar muhtemel bir yeni banka ürününün piyasaya sürümünde de avantajlıdır. Batı ülkelerinde yapılan çeşitli araştırmalar işletmenin boyutuyla yenilikler arasında bir korelasyon olmadığını göstermiştir. Herşey yönetimin kalitesine ve yönetimi çevreleyen kişilere bağlıdır.

ac. Piyasanın yöreselliğinin getirdiği avantajlar

Küçük ve büyük boyutlu banka kavramı ulusal planda geçelidir. Ancak yerel piyasalar açısından aynı yaklaşım geçerli olmayacaktır. Orta ve küçük bankalar ulusal plandaki bankaların yöresel şubeleri kadar önemlidir ve onlara göre esneklik ve eylem hızlığında daha üstündür. Ayrıca bölgesel bankalar bölgenin bankacıları tarafından yönetilir.

Orta ve küçük bankaların yukarıda sayılan avantajlarına ek olarak söyli-yebileceğimiz en büyük avantajı da büyük bankalarca bir kenara itilmiş veya büyükler kadar ilgi görmeyen küçük ve orta işletmelerin en büyük yardımcısı durumundadır. Örneğin ülkemizde orta ve küçük bankaların yerini ulusal bankalar almasaydı veya orta ve küçük boyutlu bankalar desteklenseydi zaman zaman izlenen sıkı para politikalarının etkilerini en fazla küçük işletmeler duymayacaklardı ve ülkemizin üretim yapısı bu denli etkilenmiyecekti.

B— Orta ve Küçük Bankaların Çevreyle İlgili Avantajları

Küçük ve orta boyutlu bankalar hem yapısıyla hem de sendikayla ilgili sorunlarını çözebilmek için bir birlik oluşturabilirler. Böyle bir birliğin amaçları: Birliğe üye olan bankaların haklarının, müşterek menfaatlerinin savunulmasında müşterek olarak hareket edilmesi, bir müşterek risk kasasının yaratılması, hukuksal ve bankasal tüm bilgilerin birbirlerine iletilmesi, personel yetiştirme vb. gibi akla gelebilecek pek çok konular olabilir.

B— Türk Bankacılığında Birleşmeler

Bankaların birleşme faaliyetleri birçok batı ülkesinde ve ülkemizde ikinci dünya savaşından sonra gözlenen bir olgudur. Bankaların birleşmelerinde etkili olan faktörlerin ağırlıklarını saptamak güç olmakla birlikte, en önemli bazı ekonomik faktörleri şöyle özetleyebiliriz:

— Özellikle genişleyen «perakende bankacılık» (retail banking) alanında, işlemlerini farklılaştıranak piyasadaki durumlarını güçlendirme hareketleri,

— Nüfusun önemli bir kısmının banliyö dışına kayışı karşısında, yenice büro açmak yerine, kazanılmış hazır banka kolaylıkları aracılığıyla hızla uyarlanma çabası,

— Ticari ödücün ekonomideki artan rolüne uyarlanma da bankaların birleşmelerini hızlandırmaktadır. Böylece, bankalar mevduat ve iş hacmindeki gecikmiş büyümelerini telafi etmek, kurula bağlanmış kredi sınırlarını geniş-

letmek, banka dışı finansal aracılann artan rekabet baskısını karşılamak ve ve memur eksikliklerini gidermek olanağını bulmak,

— Banka hisselerinin noksan değerlendirilmesini dengelemeğe teşebbüs etme ve bankanın finansal prestijini artırma gayretleri.

Devlet Plânlama Teşkilâtı esas itibariyle banka birleşmelerinin lehinde görünmektedir. DPT'ye göre banka birleşmelerini teşvik etmenin en etkin yolu bankalar arasında mevduat ve ikraz faiz oranı konusunda rekabete izin vermektir. Faiz oranlarının serbest bırakılması bankaların rasyonel bir şekilde çalışması konusunda önemli bir baskı yaratacaktır. 1 Temmuz 1980 den önce yürürlükteki hükümler uyarınca Türkiye'de büyük bankalar prestij sebebiyle mevduata kanuni oranların üzerinde faiz ödememekte fakat birçok küçük banka buna zaman zaman uymamaktaydı. Faiz oranlarının sınırlandırılması yasal olmayan ve çoğu kez sorumsuz bir şekilde rekabete yol açmakta ve ekonomik faktörlerin banka birleşmesine yol açmasını önlemekteydi.

Bankacılık sisteminde birleşmeyi hızlandıracak bir diğer yol da Bankalar Kanununun 6. maddesi için ileri sürülen değişiklik teklifidir. Böylece zayıf bankalar yeni hükümlere uyabilecek şekilde sermayelerini arttıramıyacaklar ve daha güçlü kurumlarla birleşmeğe yöneleceklerdir.

Bankalar Kanununun 63. maddesinin değiştirilerek bankalar arası birleşmelere ait sürecin basitleştirilmesi de arzu edilir görünmektedir. Halihazırda 63. madde bir süreç karmaşıklığı yaratmakta ve gecikmeler birleşmeleri engellemekte ve yeni kurum için mali güçlükler yaratmaktadır.

DPT'ye göre devlet idari önlemler yoluyla banka birleşmelerini kolaylaştırmalıdır. Örneğin bir birleşmede (özellikle almasıgi tasfiye edilmek olan bir bankanın 60. madde hükümlerine göre birleşmesinde) devrolunan aktiflerin değerini garanti etmek için özel bir fon yaratılması faydalı olabilir.

C— Türk Bankacılığında Yoğunlaşmalar

Bankacılık sektöründe yoğunlaşma olgusuna da sık sık tanık olunmaktadır. Uygulamada çeşitli yoğunlaşma şekillerine raslanmaktadır. Örneğin işletmenin ortalama boyutunun büyümesi sonucu bir yoğunlaşma olgusu hasıl olabilir. Buna birincil yoğunlaşma adı verebiliriz. İkincil yoğunlaşma adı verebileceğimiz bir diğer yoğunlaşma şekli de işletme sayısının azalması şeklinde olabilir. Bunu birleşmeler başlığı altında inceledik.

Bir ekonomide bankacılık sektöründe yoğunlaşma olgusunun meydana geliş nedenlerini şöyle özetliyebiliriz.

— Bankaların gişe açmada karşılaştıkları güçlükler, satış noktalarını artırma arzuları orta ve küçük boyutlu bankaları yutmalarını teşvik etmektedir.

— Bankalar, yoğunlaşma sonucu hasıl olacak maliyet düşüşleri, prodüktivite artışları, iş dalgalanmalarının hafiflemesi ve uluslararası ilişkilerde daha güçlü olma nedenleriyle de yoğunlaşmaya gitmektedir,

— Bankalararası, rekabet tutkusuna da yoğunlaşmanın bir nedeni olarak bakılabilir.

— Bankaların çok uluslu şirketlerin yatırımlarına katılmak gereksinimi büyük boyutlu bankalar ve finansal gruplar düzeyinde bir yoğunlaşma etmenidir. Öte yandan yabancı bankaların rekabetine de karşı koymak için güçlü vasıtalarla donanmış bankaların oluşması gereklidir.

— Bankacılık sektöründe bilgisayar kullanımının pahalı olması ve giderek yaygınlaşması ve yeni iletişim yöntemlerinin gelişmesi yoğunlaşma hareketini teşvik etmektedir.

— Bankaların yoğunlaşmasına, vergilerin ağırlığı, idari görevlerin çokluğu, yönetim sorunu, yatırım güçlükleri de neden olmaktadır.

— Nihayet, ekonominin diğer sektörlerinde yoğunlaşmaya neden olan başkaca faktörler aynen bankacılık sektöründe de geçerlidir.

Son uygulamalarda Türkiye’de banka sahipliği yaygınlaştırılmak ve banka sermayesinin belli ellerde toplanması engellenmek istenmektedir. Öte yandan tekelsiz olmamak kaydıyla büyük bankacılık ve bankaların birleşmeleri ve bankacılıkta yoğunlaşma teşvik edilmektedir.

D— Türkiye’de Holding Bankacılığı

Bankacılık sektöründe bir diğer olguda holding bankacılığının hüküm sürmesidir. Holding bankacılığını, basit olarak, doğrudan veya dolaylı olarak bir veya daha fazla bankaya bir bankanın sahip olması veya kontrol etmesi şeklinde tanımlayabiliriz.

Türkiye’de bilindiği üzere 39 ticari banka vardır. Bunların 18’i belirli grup, kişi, holding ya da öteki bankaların kontrolü altında bulunmaktadır. Batı ülkelerinin ekonomi tarihi finansal sermayenin giderek ticaret ya da sanayi sermayesini kontrol altına almasını anlatır. Bu gelişim aşamasına da finans kapital denilmektedir.

Türkiye’de de, bir süre, gelişim aynı yolu izlemişse de son yıllarda bu ilişki tek yönlü olmaktan çıkmış belli sanayi ve ticaret kesimlerinin bankaları ele geçirme savaşı vermeleriyle etkileşim çift yönlü olmaya başlamıştır. Bunun nedenlerini şöyle özetleyebiliriz (1):

— Son yıllarda hızlanan enflasyon, işletmeleri bir finansman sıkıntısı içine sokmuş, buna karşılık tasarruflar azalmıştır.

(1) TOPÇU Mehmet, "Türkiye’de Holding Bankacılığı ve Yasaları", Milliyet, 17 Aralık 1980.

— Enflasyona karşın güdümlü ve düşük bir faiz politikası uygulanmıştır. Sonuçta son yıllarda reel faiz oranları daha çok negatif değerler almaya başlamıştır. (1980 yılı sonlarında ve 1981 yılı başlarında bankalararası rekabetin artması faiz oranlarını %50 düzeyine yükseltmiştir.)

— Sermaye piyasası ve işletmelerin kendi kendini finansman olanakları gelişmemiş ve bankacılık kesimi finansal piyasalara hükmetmiştir.

— 4 Ağustos 1958 fiili devalüasyonundan sonra (1960 yılında resmîlik kazanmıştır) alınan anti—enflasyonist politikalar sonucunda birçok bankanın mali durumu bozulmuş ve tasfiye edilen bankaların yerine planlı dönemde yeni ticari bankaların kurulmasına olanak verilmemiştir. Sonuçta, üniter bankacılık yerine şube bankacılığının geliştirilmesini sağlayan bir politika bankacılık piyasasına egemen olmuştur.

— Bankalar kendi bağlantılarına resmî ve en düşük kredi türünün faizini uygularken, bunun dışındaki müşterilerden çeşitli yollardan fazla çıkar sağlamışlardır.

— Bankaya egemen olan ticaret yada sanayi sermaye gruplarının rakip firmalara hükmetme ve bankalarına yaptırdıkları istihbarat sonunda, onların gizli sırlarını öğrenebilme olanağı doğmuştur.

— Mevduat müşterisi aleyhine işleyen güdümlü faiz politikası, kredi müşterileri lehine bir rant yaratmış ve bu ranttan bankaya egemen olan grubun daha fazla yararlanabilme olanağı doğmuştur.

— 7129 sayılı Bankalar Yasası holdinglerin işini kolaylaştıracak biçimde kaleme alınmıştır.

Banka sermayelerini halka açmak ve banka kredilerinden daha geniş kesimin faydalanmasını sağlamak amacıyla 7129 sayılı bankalar yasası 31.8.1979 gün ve 28 sayılı kanun hükmündeki kararnameyle değiştirilmiş olmakla birlikte amaca ulaşılammıştır.

Kanun hükmündeki kararnameyle 7129 sayılı Bankalar Yasası'nın 4 maddesi değiştirilerek

- Banka hisse senetlerinin tamamının nama yazılı olması,
- Ortak sayısının yüzden az olmaması,
- Çalışanların çoğunluğunun yararlandığı yardım ve sosyal güvenlik varlıkları, dernekleri ve sandıklarıyla sendikalara ait sermaye payları toplamının %40 dan, öteki ortakların herbirine ait sermaye payının %30 dan fazla olmaması zorunluluğu getirilmiştir. Banka hisse senetlerinin kimlerin elinde olduğunun bilinmesi için bunların nama yazılı olmasını öngören kararname hükmü, bankaya sahip olacak şirketlerin hisse senetlerinin nama yazılı ilmasını

istemekle en büyük açık kapıyı kendisi oluşturmuştur. Ayrıca, bu hisse senetlerinin eşe-dosta ve güvenilir kişiye dağıtılması da mümkündür ve nitekimde böyle yapılmıştır.

E— Uzmanlaşmış ve Uzmanlaşmamış Banka Sistemi

Banka ve bankacılık kapsamı ülkeden ülkeye değişmektedir.

F. Almanya bankacılık sisteminde, İsviçre ve Avusturya'da olduğu gibi, her türlü bankacılık işiyle uğraşan ticaret bankaları hakim görünmektedir. Ticaret bankaları vadeli ve vadesiz tasarruf kabul etmekte, kısa vadeli kredi verdikleri gibi orta ve uzun vadeli kredi açmakta; menkul kıymetler piyasasında ihraç, alım-satım müessesesi, borsa simsarı faaliyetleriyle aktif bir rol almaktadır. Ülke bankacılığında her türlü bankacılık faaliyetini yürütme yönünde eğilim gözlenmektedir.

Fransa'da 1966 yılına kadar yürürlükte olan yasalar iş bankalarıyla mevduat bankalarını keskin olarak birbirinden ayırıyordu. 1966 ve 1967 yıllarında yapılan değişikliklerle mevduat bankalarının iki yoldan daha uzun vadeli mevduat kabul etmeleri yanında iş bankalarının cari hesap veya mevduat hesabı açmalarına olanak sağlanmıştır. Mevduat bankaları, özellikle plasman şekil ve vade-leri açısından daha büyük bir serbestiye kavuşturulmuştur.

İngiltere'de uzun süre bankacılıkta uzmanlaşma korunmuştur. Bununla birlikte bu uzmanlaşma zamanla silinmiş ve yerini bankalar arası rekabet almıştır.

A.B.D.'de bankacılık sistemi ilk bakışta bir mozaik görünümündedir. Gerçekten 1971 yılında 13705 banka tesbit edilmiştir. Bunun nedeni bir eyaletteki bankanın diğer bir eyalette bir temsilciye asla sahip olamaması ve üstelik 15 eyaletin başka eyaletteki bankaların şube açmalarını yasaklamış olması ve 16 eyaletinde özel koşullar ileri sürmesidir.

Her ülkenin banka sistemleri ayrı ayrı incelendiğinde hemen her sistemin kendine özgü yapısal özellikler taşıdığı bir gerçek olmakla birlikte, hemen her ülkede bankalar arasında yoğun bir rekabetin hüküm sürdüğü, dolayısıyla bankacılık hizmetlerinde ihtisaslaşma yerine vade ve müşteri konusunda fazla ayırım yapmadan her türlü hizmet sağlayan bir anlayışın yaygınlaştığı gözlenmektedir.

Türk bankacılığında da uzmanlaşmadan söz etmek pek mümkün değildir. Özel yasalarla belli konularda ihtisas bankası olarak kurulan bankalar bile normal bankacılık faaliyetlerini yapmaktadır. Bununla birlikte bankaların iştirakleri açısından faaliyetleri gözününe alınırsa ülkemizde özellikle yatırımların alanlarına göre kendiliğinden yeni bir banka uzmanlaşma şeklinin doğmuş olduğu söylenebilir. Ancak, bankaların bu iştirak faaliyetlerinin aşırılığı üzerinde

durulmaya başlanmıştır.

F. Türk Banka Sisteminde Giriş ve Çıkışlar

1— Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de banka kurmak ve bankacılık işlemlerine tam olarak başlayabilmek için hükümetten kuruluş izninin, mevduat kabul etme yetkisinin ve şube açma izninin alınması gerekir. Bakanlar Kurulu'na sunulacak teklif, Maliye ve Ticaret bakanlıklarınca hazırlanmaktadır.

91 sayılı Devlet Planlama Teşkilâtı Yasası'nın 2. maddesinin esprisine uygun olarak yeni bir bankanın kurulmasına izin verilmeden önce planlama teşkilatının da görüşünün alınması durumu sözkonusudur.

Öte yandan, 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu, kuruluş ve tasfiyeleri için karar alma yetkisi hükümete ait kurumların ve bankaların tasfiyesine karar verilmeden önce T.C. Merkez Bankası'nın görüşünün alınacağı hükmünü getirmiştir. Bu görüşün bir bankanın kuruluşu sırasında alınması uygun olacaktır.

Kalkınma planlarında Türk banka sisteminin masraflı bir şekilde çalışmasının önlenmesi ve bankaların yurt safında düzenli bir şekilde dağılmalarının gerçekleştirilmesiyle ilgili emredici hükümler yer almaktadır. Özellikle ikinci Beş Yıllık Planda; 1969 yılı programında Türk banka sisteminin etkinliğinin artırılması için tekelci yönde gelişmeyecek bir yoğunlaşma zorunlu görülmektedir. Bu amaçla yeni banka kuruluşları teşvik edilmeyecek, birleşmek isteyen bankaların teşebbüsleri idari ve mali yönden desteklenecektir.

Türk bankacılığının kaynak yönünden hemen hemen tamamen mevduata dayanması ve bu kaynağın artış hızının sınırlı bulunması veya nominal olarak büyük artış var gibi görülmeye reel anlamda bu artışların sınırlı kalması (enflasyon nedeniyle) dolayısıyla bankacılık alanında büyük ölçekte faaliyette bulunmanın kârlılık açısından olumlu sonuç vermesi gibi nedenler, ülkemizde yeni kuruluşların mevcut güçlü bankalarla başarılı bir şekilde rekabet etmek olanağını sınırlamaktadır. Deneyimlerin ortaya koyduğu bu sınırlamaların yanı sıra, planlarda banka sayısının artmasının teşvik olunmaması, sınırlı fonlarla özel ihtisas bankaları kurulmasından kaçınılması gibi ilkelerin benimsenmesi, etkisini kurumsal gelişmeler üzerinde göstermiş ve Birinci Beş Yıllık Plan tarafından önerilen Maden Bankası dışında yeni bir kredi kurumu tesis edilmiştir. Ancak bu bankanın 1974 de tasfiyesine karar verilmiştir.

31.8.1979 tarih ve 28 sayılı kanun hükmündeki kararnameye göre Türkiye'de bankacılıkla uğraşmak amacıyla kurulmuş ve kurulacak anonim ortaklıklarda, hisse senetlerinin nakit karşılığında çıkartılması ve tamamının nama yazılı ol-

ması, hisse senetlerinin itibari değerlerinin 10 bin lirayı geçmemesi, bütün hisse senetlerinin menkul kıymetler borsasına kote edilmesi, ortak sayısının yüzden az olmaması, ortakların herbirine ait sermaye payının (ana, baba, kardeş, eş ve çocuklara ait paylar tek kişiye ait sayılmaktadır) %30 dan fazla olmaması hükme bağlanmıştır. Böylece banka sahipliğinin yaygınlaştırılarak sermayenin belli ellerde toplanmasının önlenmesi, genel kurullarda küçük pay sahiplerine de kararlara katılma olanağının verilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Türk banka sisteminden çıkışlar da kısıtlanmıştır. Bankalar yasası, kurulu bankaların, her türlü olumsuz durumlarda bile sistem içinde kalmalarını ve yaşamlarını sürdürmelerini kolaylaştıran ve özendiren hükümlerle donatılmıştır.

2— Banka Endüstrisinde Limit Fiyatlama

Aksak rekabet kuramına göre bir piyasada çalışan firmaların rekabet içinde oldukları başka firmalar kadar potansiyel firmaları da hesaba katmaları gerekir. Özellikle, limit fiyatlama kuramı, aksak rekabet piyasalarında faaliyet gösteren firmaların potansiyel firmaların piyasaya girmelerini engelleyecek şekilde bir fiyat politikası izlemelerini telkin eder.

Türk bankacılık sisteminde mevcut bankaların potansiyel yeni bankaların piyasaya girmelerini engelleyecek bir fiyatlama politikası izlediklerini saptamak mümkün değildir.

III— TÜRK BANKA SİSTEMİNİN YASALARLA DÜZENLENMESİ

Bir çok ülkede banka düzenlemesinde iki amaç güdülmektedir. Birincisi mevduat sahiplerinin korunması, ikincisi de para arzının daha güçlü olarak kontrolüdür. Türkiye'de dahil olmak üzere bazı ülkelerde bir üçüncü amaç, plan öncelikleri gözönünde tutularak kredilerin tahsisidir.

Devletin mevduat sahiplerini koruması, bir bankanın mudilerini kaybetme tehlikesini içeren başarısızlığının diğer bankaların mudilerinin fonlarını geri çekmelerine yol açabileceği korkusundan ileri gelmektedir. Bankacılığın sağlıklı olarak işlemesi için bankaya para yatıranla bankadan borç alanın bunun karşılığını hükümet parası olarak almak için aynı anda başvurmaları gerekir. Kişilerin bankaya güvenmekten başka çıkış yolu yoktur. Bankada kâr elde etmek için kurulmuş bir işletmedir ve bunu da elindeki fonları kullanarak sağlar. O halde bankacılığın işlemesindeki en önemli olgu bankaya güvendir. Kişilerin bankanın yapmak zorunda olduğu şeyleri görmemezlikten gelmeleri ve bankaya güvenmeleri şarttır. Aksi halde bir bankanın başarısızlığı çığ gibi büyüyerek diğer bankalarında iflasına neden olabilir. İşte bu gibi durumların azaltılması için devlet banka sistemine el atmıştır. Belki paniği önlemenin en emin yolu mevduat sigortası olabilir. Türkiye bir bankanın asla iflas etmesine izin vermiyen bir uygulamayla mevduat sahiplerinin paralarını kaybetmemelerini sağ-

layan bir almaşık yolu izlemektedir.

Türkiye'de mevduat sahiplerinin korunmasını amaçlayan beş düzenleme kümesi vardır.

A— En Az Sermaye

Türkiye'de kurulan bankaların ödenmiş sermayeleriyle yedek akçeleri ve yabancı ülkelerde kurulmuş olup Türkiye'de şube açarak çalışan bankaların Türkiye'ye ayırdıkları sermaye ve yedek akçeleri toplamı 25 milyon liradan az olamaz (Kanun Hükmündeki Kararname Md. 6.). Bankalar Kanununun 6. maddesini değiştiren KHK'nin 6.maddesine göre Bankaların merkez şubesi dışında açılmış ve açılacak her şubesi için ayrıca Tablo (II. 1) deki hususlar uygulanacaktır.

TABLO (II.1.)

Bankaların Faaliyette Bulunacağı Yerleşim Birimi Nüfusuna Göre Sahip Olmaları Gerekli En Az Sermaye Miktarları

Nüfus	En Az Sermaye
1.000.000.— veya üstünde	5.000.000— TL.
500.000 — 999.999—	3.000.000— TL.
50.000 — 499.999.—	1.000.000— TL.
49.000 — veya altında	500.000— TL.

Başka yerlerde şubesi bulunmayan ve nüfusu 250 binden az olan kentlerdeki bankalar için bu maddedeki en az sermaye tutarı aranmaz.

Ödenmiş sermaye ve yedek akçelerin tutarı 100 milyon liradan az olan bankalar için yukarıdaki tutarlar %50 oranında uygulanır. Bu maddede yazılı en az sermaye tutarları Ticaret Bakanlığının olumlu görüşü alınarak Maliye Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından üç katına kadar artırılabilir. Yalnızca İstanbul Emniyet Sandığı için bu maddenin hükümleri uygulanmamaktadır. Bankalar Kanununun 6. maddesini değiştiren KHK'nin 6. maddesi evvelce bir bankanın aynı şehirdeki şubelerinin tek bir şube gibi düşünülmesini engellemiştir. Daha önce bir bankanın faaliyette bulunduğu büyük bir şehirde ilave şubeler açması durumunda munzam sermaye tahsisine gerek yoktu. 28 sayılı KHK bankalar kanununun 6. maddesini değiştirmiş ve yukarıdaki rakamları her banka şubesi için öngörerek önceki yanlış uygulamaları önlemek amacı gütmüştür.

B. Tasarruf Mevduatı Kabul Sınırı

Türkiye'de çalışan bir bankanın kabul edebileceği tasarruf mevduatı tutarı, ödenmiş ya da Türkiye'ye ayrılmış sermayesiyle yedek akçeleri toplamına göre, tablo (II. 2.)'deki şekilde belirlenecektir (KHK. Md. 28).

TABLO (II. 2.)

Bankaların Kabul Edebilecekleri Tasarruf Mevduatı Düzeyleri
(Ödenmiş Sermaye Artı Yedek Akçelerin Katı Olarak)

Ödenmiş Sermaye Artı Yedek Akçeler Toplamı	Kabul Edilebilecek Tasarruf Mevduatı Düzeyleri
50 milyondan az	12 Kat
50 milyon — 249.999.999 milyon	15 Kat
250 milyon — 999.999.999 milyon	18 Kat
1 milyar — 1.999.999.999 milyar	20 Kat
2 milyardan fazla	22 Kat

Ancak, %50 karşılığı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasındaki hesaba yatırılmak koşuluyla bankalar yukarıdaki sınırlar üzerinde tasarruf mevduatı kabul edebilirler.

28 sayılı KHK mevduat kabul sınırlarını yükselterek bankalar için bir parça rahatlık sağlamıştır.

C— Kredü Sınırları

Bir banka gerçek ya da tüzel bir kişiye doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, nakit, mal, kefalet, teminat biçiminde ve niteliğinde ya da başka bir biçimde kendi ödenmiş veya Türkiye'ye ayrılmış sermayesiyle yedek akçeleri toplamının %10 undan fazla kredü veremez kefaletlerini kabul edemez veya tahvillerini satın alamaz.

Bu oran Kalkınma Planı yıllık programlarında belirtilen sektörlerdeki işlerde ve dış satımında kullanılmak üzere açılan kredilerde %25 dir. Kalkınma Planı yıllık programlarında belirtilen türdeki ortaklıklara açılan kredilerle, gerice yörelerdeki işler için kullanılan kredilerde söz konusu oranı %30 a kadar arttırılabilir. Bu oran önemli projeler için ilgili bakanlık ve Devlet Planlama Teşkilâtının olumlu görüşü alınması kaydıyla Maliye Bakanlığınca %40 a kadar arttırılabilir.

Ancak bu sınır bazı devlet kamu iktisadi teşebbüsleri, vadesinin bitimine iki yıl kalmış hazine bonoları ve hazine kefaletini haiz bonolar karşılığında yapılan işlemler; karşılığı devlet iç istikraz ve Devlet Yatırım Bankası tahvili olan kredi işlemleri; bankaların kendi aralarındaki kredi işlemleri; özel kanun hükümlerine göre yapılan işlemler; en az üç bankanın riski paylaşarak yurt dışı ihale işlemleri için verecekleri teminat mektupları; dış işlemlerde kur değişikliklerini doğurduğu kredi aşmaları vb. gibi bazı işlemler için uygulanmamaktadır.

D— Kredi Faiz Oranları

Ülkemizde banka faizleriyle ilgili uygulamaları iki kısımda incelemek yerinde olacaktır.

1— 1.Temmuz.1980'den önceki durum

Ülkemizde 31.5.1980 tarihine kadar devlet kamu yararı noktasından hareket ederek faiz oranlarına müdahale etmiş ve hem mevduat hem de kredi faizlerini saptama yoluna gitmiştir. Dolayısıyla kanunlarımızda faizin serbestçe saptanabileceği prensibini kısıtlayan hükümler her zaman bulunmuştur.

Türkiye'de murabahacılığı önlemek amacıyla, geçen yüzyılın ikinci yarısında faiz oranları devletçe saptanmıştır. Bunlardan en önemlisi murabaha nizamnamesidir. Medeni kanunumuzda „Murabaha“ hakkında hükümler saklı tutulmuştur. 1957'de yeni Türk Ticaret Kanunuyla Nizamnamenin ticari işlerle ilgili hükümleri kaldırılmıştır. Nizamnamenin bankalarla ilgili hükümlerinin yürürlüğü tartışma konusu edilmiş ancak genel kanı Nizamnamenin bankalar içinde yürürlükten kalktığı yönündedir.

Murabaha nizamnamesine göre, her türlü adı ve ticari borçlara uygulanacak en yüksek faiz oranı %9'la sınırlanmıştı. Borcun vadesi ne kadar uzun olursa olsun faiz toplamı hiçbir şekilde ana parayı geçemeyecekti. Bileşik faiz yasaklanmıştı.

8.6.1933 tarihli ve 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu, ödünç para verme işlerinde komisyon ve masraf dahil olmak üzere en çok %12 ye kadar faiz alınabileceğini öngörmüştü.

25.5.1938 tarih ve 3399 sayılı kanun ise en fazla faiz oranını %8.5 olarak saptamış ve açık kredilerden %12 oranında faiz alınabileceği hükmünü getirmişti.

10.8.1951 tarihli ve 5841 sayılı kanunla ödünç para verme işlerinde %7 den fazla faiz alınmayacağı, açık kredilerde de en çok faiz oranının %9 olacağı belirlenmişti.

14.7.1960 tarihli ve 18 sayılı, 12.5.1961 tarihli ve 302 sayılı yasalarla faiz oranlarının kanunla saptanması yönteminden vazgeçilmiş, Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiş, ekonomik faaliyetlerin sürekli olarak izlenmesi, gerekli önlemlerin zamanında alınmasını sağlamak amacıyla Banka Kredilerini Tanzim Komitesi Maliye Bakanlığı aracılığıyla Bakanlar Kurulu'na faiz oranlarıyla ilgili tekliflerde bulunmakla görevlendirilmiştir.

14 Ocak 1970 tarihli ve 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanununun 40 maddesine göre faiz oranlarıyla ilgili olarak önce Banka Meclisi karar verirdi, bu karar Yüksek Planlama Kurulunun uygun görüşü ile birlikte Bakanlar Ku-

ülünün onayına sunulur. Faiz oranlarıyla ilgili bu rejim 31.5.1980 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

11.9.1981 tarih ve 2520 sayılı kanunla da, Maliye Bakanlığı Bankalar kanununa tabi kuruluşlar ile özel kanunlara göre yetkili kılınan kuruluşlar dışında, faizden para kazanmak için ödünç para verme işleriyle uğraşan ve menkul kıymetlerin satışına aracılık eden gerçek ve tüzel kişilerin ödünç para verme işlerinde uygulayacakları faiz oranları ile alacakları sair menfaat ve masrafların nitelikleri ile azami ve asgari miktarlarını belirlemeye ve gerektiğinde bunları kısmen veya tamamen serbest bırakmaya yetkili kılınmıştır.

Aşağıdaki Tablo (II. 3)de son on yıl içinde ülkemizde vadesiz ve vadeli mevduatlara uygulanan faiz oranları gösterilmiştir.

T A B L O (II. 3)

Son 10 yılda Vadeli Mevduatlara Uygulanan Faiz Oranları (%)

	1 Eylül 1970	1 Mart 1973	1 Ekim 1974	1 Nisan 1978	1 Mayıs 1979
Vadesiz	3	2.5	3	3	3
3—4 ay	4*	4*	6+	6	8
6—12 ay	6	—	—	9	12
1—2 yıl	9	7	9	12	20
2—3 yıl	—	9	N †	16	22
3—4 yıl	—	—	—	20	24
4 yıldan fazla	—	—	—	N †	N †

* = 4,6 ay + = 3 — 12 ay ± = Anlaşmaya bağlı

2— 1 Temmuz 1980 den Sonraki Durum

Ülkemizde 30.5.1980 tarih ve 8/909 sayılı kararla banka faiz oranları serbest bırakılmıştır. 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren fiilen uygulanmaya başlayan yeni faiz politikası sonucu faiz oranları hızla yükselmiş ve %50 oranına ulaşmış ve hatta aşmıştır. Bankalararası anlaşmalar bir yana bırakılırsa, faiz oranlarının günümüz Türkiye'sinde piyasa arz ve talep koşullarına göre oluştuğunu söyleyebiliriz.

E— Genel Disponibilite

Bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları nakit veya nakit benzeri kıymetler arasındaki oranı tanımlayan genel disponibilite oranı bir anlamda bankaların likiditesini düzenleyen zorunlu diyebileceğimiz bir alettir.

Genel disponibilite ülkemizde ilk kez 1868 yılında kurulan İstanbul Emniyet Sandığı'nın Nizamnamesinde, Sandığın halktan topladığı paraların %10 unu

sürekli olarak kasasında tutmasını öngören 8. maddesiyle uygulamaya konulmuştur. Ancak, genel dispo nibilitenin yasallaşması ve genel olarak uygulanmaya başlanması 30.5.1933 tarih ve 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu'ndan sonra olmuştur. Kanunun 1935 yılında mevduat karşılıklarıyla ilgili 8. Md-si değiştirilmiştir. 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu'yla mevduatın çekilmesi durumlarına karşılık ve çekilmeye olanak vermek üzere tasarruf mevduatından vadelere göre %10'la %30 arasında değişen oranların ihtiyat olarak tutulması zorunluluğu getirilmiştir.

Ancak 1934 ve 1935 yıllarında kabul edilen 2457 ve 2806 sayılı yasalarla ihtiyatlar giderek daha az likit duruma dönüştürülmüştür. Bunun ana nedeni ayrılan likit paraların faiz getirebilecek menkul kıymetlere yatırılmasının kabul edilmiş olmasıdır. Böylece bir anlamda genel dispo nibilite oranı mevduat münzam karşılıklarına dönüştürülmüştür.

Aslında farklı görevleri üstlenmeleri gereken genel dispo nibilite ve münzam karşılıklar kavramının birbirlerinden ayırdedilmesi gereği 1.6.1936 tarih ve 2999 sayılı Bankalar Kanununun 26. maddesinde şekillenmiştir. Buna göre bankalar taahhütlerine karşı bulunduracakları genel dispo nibiliteden başka Maliye Bakanlığının onayı altında Devlet iç istikraz tahvillerinden veya bu tahviller derecesinde faiz getiren menkul kıymetlerden oluşan bir münzam karşılık tesis edeceklerdir.

Bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları dispo nibilitenin alt sınırının saptanması 23.6.1958 tarih ve 7129 sayılı kanunun 33. maddesine göre Banka Kredilerini Tanzim Komitesine bırakılmıştır.

Böylece daha önce serbest bırakılan genel dispo nibilite oranının saptanması olgusu kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Banka Kredilerini Tanzim Komitesi 24.9.1959 tarih ve 48 sayılı kararla genel dispo nibilitenin hesaplanış tarzını ve en alt oranını %5 olarak saptamıştır. Bu oran 1.12.1965 tarih ve 157 sayılı kararla %10 a yükseltilmiştir. 48 sayılı kararda dispo nibil kıymetler taahhütler olarak gösterilmiştir.

Daha sonra iptal edilen Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, genel dispo nibiliteyi hesaplamada gözönüne alınacak dispo nibil kıymetleri şöyle sıralamıştır:

- Kasada Türk lirası mevcudu,
- T.C. Merkez Bankası nezdinde vadesiz serbest tevdiat,
- Hazine plasman bonoları,
- Devlet iç istikraz tahvilleri,
- Amortisman ve kredi sandığı tahvilleri.

Bir bankanın taahhütlerinin toplamı olarak da aşağıdaki borçlar gösterilmiştir:

- T.C. Merkez Bankası ve bankalar dışında taahhütler hesabındaki gerçek

ve tüzel kişilere olan vadesiz borçlar.

- Bankalar mevduatı dışındaki her çeşit vadesiz mevduat,
- Tediye emirleri,
- Tahakkuk etmiş vergi, resim ve harçlar.

Getirilen şekil bankaların kamu otoritelerine üç ayda bir göndermek zorunda oldukları hesap özetlerinde yer alan bazı aktif ve pasif hesapların birbirlerine oranlanmasından ibarettir. Sonuçta bu oranın Komitece saptanan %10 dan aşağı olmaması gerekir.

1970 yılında (kabul edilen 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunuyla genel disponibilibite oranının saptama yetkisi T.C. Merkez Bankası'na verilmiştir.

Ancak bu konuda 25.2.1978 tarihine kadar herhangi bir yeni karar alınmadığı için Banka Kredilerini Tanzim Komitesince alınan kararlar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihte 7/14687 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe giren T.C. Merkez Bankası banka meclisi kararı, oranın hem hesaplanma şeklini, hem de alt sınırları büyük ölçüde değiştirmiştir.

Söz konusu karara göre genel disponibilibite hesabında disponibil değer olarak:

- Kasada TL mevcudu,
- T.C. Merkez Bankası nezdinde vadesiz serbest tevdiat
- Hazine plasman bonoları
- Devlet iç istikraz tahvilleri;

Taahhüt olarak da yurt içi bankalararası mevduat hariç, toplam mevduat gösterilmiştir.

Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları genel disponibilibitenin oranı toplam mevduatları (yurtiçi bankalararası mevduat hariç)

- İki milyar liraya kadar olan bankalarda %10 dan
- İki milyardan beş milyar liraya kadar olan bankalarda %12 den
- Beş milyardan fazla olan bankalarda %15 den az olamaz.

Görüldüğü üzere taahhüt sayılan hesaplar daraltılarak yalnızca vadesiz mevduata indirgenmiş, buna karşılık yalnızca vadesiz mevduat taahhüt sayılırken bu kez tüm mevduat (bankalararası mevduat hariç) esas alınmıştır. Disponibil değerler yönünden yalnızca Amortisman ve Kredi Sandığı tahvilleri disponibil değerler arasından çıkartılmıştır. Öte yandan küçük bankaları korumayı amaçlayan şekilde üç kademeli bir disponibilibite oranı getirilmiştir.

Uygulamada disponibilibite oranının 1965—1978 yılları arasında sabit tutulmuş olması, genel disponibilibite politikasından para kredi politikası çerçevesinde fazla yararlanılmadığını ortaya koymaktadır.

F— Munzam Karşılıklar

Türkiye'de faaliyetlerini sürdüren bankalar T.C. Merkez Bankası nezdinde açılacak bloke bir hesapta munzam karşılık tesis etmekle yükümlüdür.

Mevduat karşılıklarıyla ilgili ilk yasal düzenleme, likidite rasyosu görünümünde olan 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanununu 1934 yılında değiştiren 2457 sayılı yasayla getirilmiştir. Bu yasa bankaların nakit olarak tutmak zorunda oldukları karşılıkların en çok yarısının faiz getiren menkul kıymetlere yatırılmasını öngörmekteydi. 1935 yılında 2806 sayılı kanunla bu oran yüzde yüze çıkarılmıştır. Mevduat karşılıklarına ilişkin hükümler 9.6.1936 tarihinde yürürlüğe giren 2996 sayılı Bankalar Kanunu'nda yeniden düzenlenmiştir. Buna göre bankaların genel mevduatlarının %15'i oranında munzam karşılık ayırmaları ve bu karşılıkların tamamının Devlet iç istikraz tahvillerine veya faiz yönünden eşiti menkul kıymetlere yatırılması öngörülmüştür. 1941 ve 1942 yıllarında yapılan değişikliklerle %15 oranı %20 ye çıkartılmış ve karşılıkların tamamının iç istikraz tahvillerine yatırılması kabul edilmiştir.

1953 yılında kabul edilen Bankalar Kanununa ek 6112 sayılı kanunla bankaların tesis edecekleri %20 oranındaki karşılıklar Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına T.C. Merkez Bankasına yatırımları ve vadesiz ve bir yıla kadar vadeli mevduat karşılıklarına %3 daha uzun vadeli mevduat karşılıklarına %4 oranında faiz verilmesi prensibi kabul edilmiştir.

23-6-1958 tarihinde kabul edilen 7129 sayılı Bankalar Kanunu munzam karşılıkların saptanmasını yeni kurulan Banka Kredilerini Tanzim Komitesine bırakmıştır. 12-5-1961 tarih ve 301 sayılı kanunla, bankalara kanunun munzam karşılıklarıyla ilgili 33. maddesi değiştirilerek, karşılıkların T.C. Merkez Bankasında açılacak bloke bir hesaba nakten yatırılacağı kabul edilmiştir.

7129 sayılı Bankalar Kanununun 28. maddesi bankalarca kabul edilebilecek mevduatın üst sınırını belirlemektedir. Buna göre kanunda öngörülen mevduat üst sınırını aşan kısmın %50 sinin T.C. Merkez Bankasına yatırılması koşulu getirilmiş ve böylece ikinci bir karşılık kavramı yaratılmıştır.

1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanununun yürürlüğe girmesiyle munzam karşılıkların saptanmasını T.C. Merkez Bankası üstlenmiştir. Bankalar Kanununun iptal edilen 30. maddesi munzam karşılık olarak vadesiz mevduatta %10—35 vadeli mevduatta da %20—45 oranlarını öngörmekteydi.

T.C. Merkez Bankası Meclisi vadesiz mevduatlarda karşılık oranını 29-11-1972 de %25'e, 17-11-1973'te de %30'a yükseltmiş; vadeli mevduatlar için karşılık oranları %25'e yükseltilmiştir. 1977 de karşılık oranları vadesiz mevduatlar için %35'e, vadeli mevduatlarda %30'a yükseltilmiştir. 1 Mayıs 1979 dan itibaren Merkez Bankası vadesiz mevduat karşılıklarına %5, vadeli mevduat karşılıklarına da %6 faiz ödeme başlamıştır.

Özellikle 1972 yılından beri kanuni karşılık oranlarına getirilen büyük artışlar normal olarak Merkez Bankasının Türk finansal sistemi içindeki nispi oranını önemli ölçüde arttırmıştır.

Burada hemen belirtelim ki 1980'li yıllardan önce munzam karşılıklarla ilgili yetkili kurumlarca saptanan karşılık oranlarıyla fiilen gerçekleşen karşılık oranları arasında önemli farklar ortaya çıkmıştır. Uygulamada gerçekleşmesi gereken karşılık oranlarıyla gerçekleşen karşılık oranları arasında farklılıklar hasıl olmuştur.

Bir başka deyişle sistemden sızmalar olmuştur. Bunun nedenlerini şöyle özetleyebiliriz: Birinci olarak munzam karşılık tesis etmeme veya geç tesis etme durumlarında bankaların ödiyecekleri cezai faiz oranı vadesiz mevduatlar için %20, vadeli mevduatlar için %18 dir. Bu oranlar o dönemlerde yaşanan enflasyon oranının çok altındaydı. Dolayısıyla bankalar, munzam karşılık tesis etmektense cezai faiz ödeyerek plasmanlarını arttırmayı tercih etmişlerdir. Yani bankalar bile bile munzam karşılık tesis etmeme yoluna gitmişlerdir. İkinci olarak, mali durumları iyi olmayan bankalarda bunu bir parçada olsa Merkez Bankasına munzam karşılık yatırmayarak hafifletmeyi tercih etmişlerdir.

Böylece mevduat munzam karşılıkları enflasyonla mücadelede temel işlevini yapamamıştır. Kaldığı mevduat munzam karşılıklarının bir seçici kredi politikası aracı olarak kullanılması da etkinliğini büyük ölçüde azaltmaktadır.

Özellikle kredilerin sektörel dağılımının arzulanan yönde olmasını sağlamak amacıyla 1973 yılından itibaren bu kredilerin kaynağını teşkil eden vadesiz mevduatlar için ayrılacak munzam karşılıkların 10.2.1973 tarih ve 7/5825 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla %20 olması kararlaştırılmıştır. Bu karar ekim 1973 de vadeli mevduatları içerecek şekilde genişletilmiştir. Ağustos 1974 de iki yılı aşan vadeli, projeye bağlı orta vadeli krediler için munzam karşılık oranı %5'e, 1.7.1975'te de %0'a düşürülmüştür. Nisan 1979 tarihinde yıllık programlarda veya teşvik kanunlarında gösterilen sektörlere yöneltilecek orta ve uzun vadeli kredilerin kaynağını oluşturan mevduatlar için %5, geri kalmış yörelere tahsis edilecek fonların karşılığını oluşturan mevduatlar için %0, endüstri ürünleri dışsatımları için verilecek kredilerin karşılığını oluşturan mevduatlar için %5 munzam karşılık ayrılması öngörülmüştür.

Mevduat munzam karşılıkları kamu sektörünün finansmanında da kullanılmaktadır. 1961 tarih ve 301 sayılı kanunla karşılıkların en fazla %20'si Ziraat Bankası tarafından verilen tarımsal kredilere aktarılması öngörülmüştür. Bu uygulama bugünde yürünlüktedir ve dayanağında 1211 sayılı Merkez Bankası Kanununun 40/11-a maddesidir. Ayrıca 1979 tarih ve 1789 sayılı geçici Bütçe Kanunu ve 1823 sayılı Bütçe Kanunu gereğince munzam karşılıklarından Maliye Bakanlığı, Merkez Bankasında biriken mevduat munzam karşılıklarının en çok

%50'sini, kamu kuruluşlarının bazı yatırımlarının finansmanı ve işletme kredisi ihtiyaçlarının karşılanması için Devlet Yatırım Bankası'nda özel bir fona aktarmaya yetkili kılınmıştır. Bu uygulamaya «özel finansman» adı verilmiştir. Bu uygulama Anayasa Mahkemesinin ilgili kanun maddelerini iptal etmesiyle son bulmuştur. Mamafih bu karar fonu değil uygulamayı ortadan kaldırdığından fon bakiyesi devam etmektedir.

Görüldüğü üzere mevduat munzam karşılıkları uzun süre ana işlevinin dışında kalan uygulamalara konu teşkil etmiştir. Bunun ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ise açıktır.